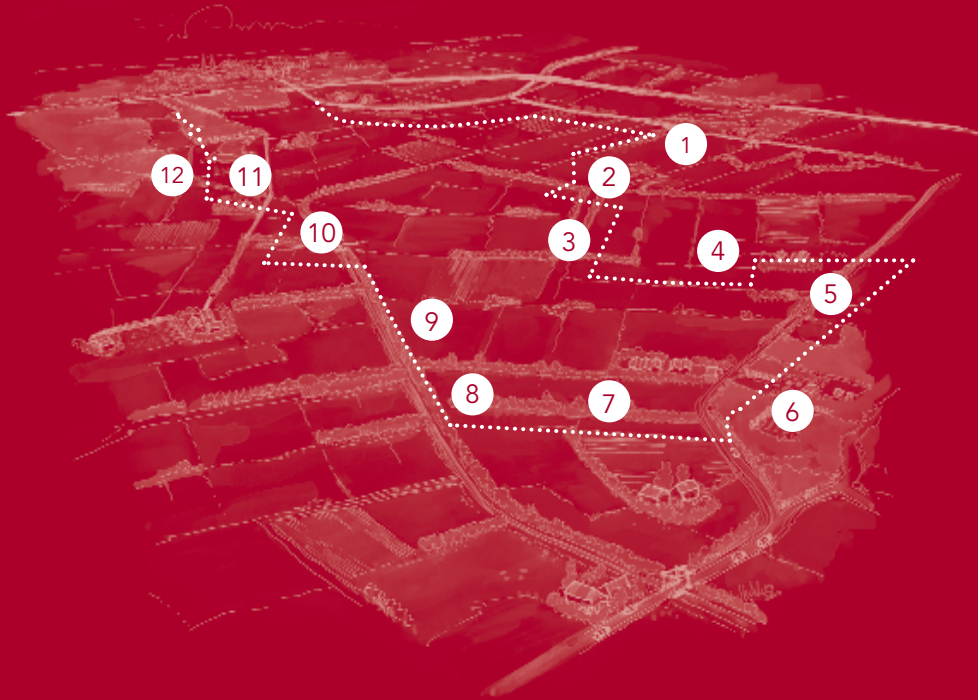


Uit de voeten met wandelpaden over boerenland  
Leidraad voor de aanleg van wandelroutes



Uit de voeten met wandelpaden over boerenland  
Leidraad voor de aanleg van wandelroutes



2

## Voorwoord

Wandelen is een van de meest voorkomende vormen van vrijetijdsbesteding in ons land. Er is een grote behoefte aan het beleven van rust en ruimte in het buitengebied van Nederland. Eén van de belangrijke aandachtspunten in de binnenkort te verschijnen nota Vitaal Platteland is het vergroten van de toegankelijkheid van het landelijk gebied. Om te kunnen voldoen aan de toenemende vraag naar wandelmogelijkheden, moeten er meer aantrekkelijke wandelpaden komen. Niet alleen in natuurgebieden en over openbare wegen, maar ook over boerenland.

Het bedenken, organiseren en realiseren van een wandelroute is niet iets wat je alleen doet. Het is bij uitstek een activiteit die goed opgepakt zou kunnen worden door samenwerkingsverbanden zoals agrarische natuurverenigingen. Zij kunnen hiermee inspelen op een groeiende behoefte door met hun leden een wandelroute over boerenland aan te leggen. Hiermee verbeteren ze het imago van de landbouwsector en laten ze zien hoe mooi het landschap in hun regio is. Ook ontstaan mogelijkheden voor het ontplooiën van andere activiteiten, zoals het aanbieden van horecafaciliteiten en overnachtingsmogelijkheden.

Het voor u liggende boekje is een leidraad voor samenwerkingsverbanden om te komen tot de aanleg van een wandelroute. Van eerste idee tot daadwerkelijke realisatie en onderhoud. Een praktische gids omdat het belangrijk is om de wens voor meer toegankelijkheid te realiseren in de praktijk. Ik hoop dat deze leidraad hieraan bijdraagt, zodat wandelaars volop van het Nederlandse platteland kunnen genieten.

K.J. de Ruiter  
Directeur LNV-directie Platteland

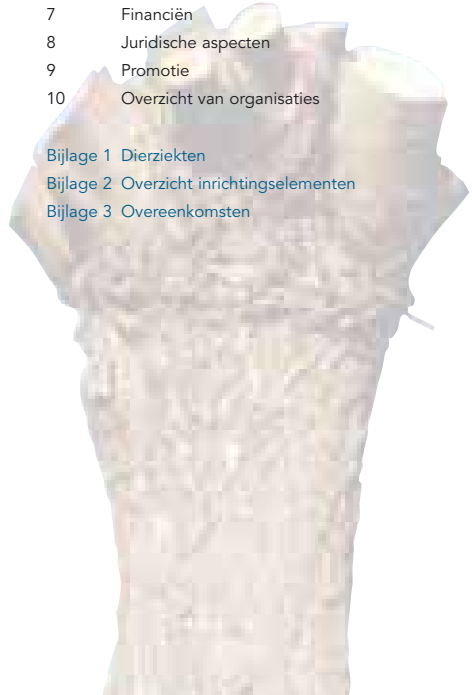


3



# Inhoudsopgave

	Voorwoord	3
1	Waarom deze leidraad?	6
2	Stappenplan	8
3	Werven van deelnemers	9
4	Voor- en nadelen van openstelling	14
5	Ontwerpen van de wandelroute	20
6	Aanleg en onderhoud	26
7	Financiën	29
8	Juridische aspecten	34
9	Promotie	41
10	Overzicht van organisaties	42
	Bijlage 1 Dierziekten	46
	Bijlage 2 Overzicht inrichtingselementen	48
	Bijlage 3 Overeenkomsten	49



# 1

## Waarom deze leidraad?

Bij het opzetten van een wandelroute komt veel kijken. Het vergt tijd en regelwerk. Dit boekje is een hulpmiddel bij het realiseren van een wandelroute over boerenland. Het bevat achtergrondinformatie en tips over aspecten die hierbij aan bod komen en kan veel onduidelijkheid omtrent de openstelling van boerenland wegnemen. Uit de praktijk blijkt dat wandelroutes over boerenland op verschillende manieren tot stand kunnen komen. Een voorbeeld:

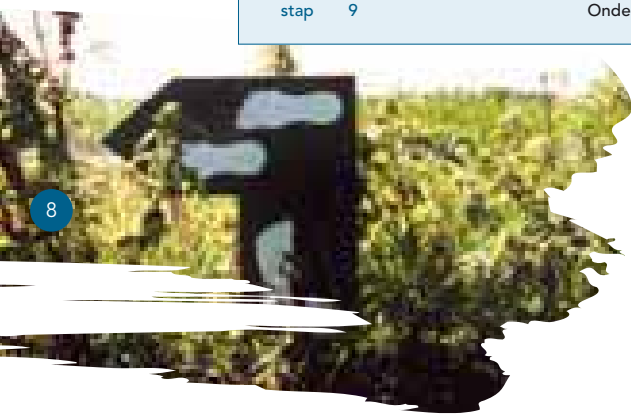
Bij een groepje boeren is het idee voor een wandelroute ontstaan. Omdat de route zich niet beperkt tot hun eigen grond, zoeken ze enthousiaste medestanders. Als er mensen bereid gevonden zijn om mee te doen, organiseren de initiatiefnemers een bijeenkomst. Hierin zetten zij het idee globaal uiteen en worden de voor- en nadelen geïnventariseerd. Ook de kosten en opbrengsten, het beheer van de route, financieringsmogelijkheden en juridische zaken komen ter sprake. Wanneer ze voldoende landeigenaren en -gebruikers bereid vinden om mee te doen, wordt de route verder ingevuld. Door samen de route een keer te lopen, brengen ze de benodigde maatregelen in kaart. Omdat de route ook over terreinen van niet-agrariërs (een waterschap en natuurbeherende organisatie) loopt, gaan ze met deze organisaties om tafel en vragen ze vergunningen aan. Uiteindelijk is de financiering van de route rond en wordt het wandelpad aangelegd. Via promotie brengen ze de route onder de aandacht van belangstellenden.



# 2 Stappenplan

Onderstaand schema laat zien welke stappen u in het algemeen moet zetten om een wandelroute over boerenland aan te leggen. In de praktijk volgen de stappen elkaar niet precies op. Sommige stappen worden tegelijkertijd uitgevoerd en andere zijn misschien overbodig. Dit verschilt omdat elke situatie een eigen aanpak vergt. Toch geeft het schema inzicht in hoe het logischerwijs kan gaan en helpt het bij het opstellen van een plan van aanpak.




stap	1	Initiatief voor een wandelroute
stap	2	Deelnemers werven H.3
stap	3	Voor- en nadelen H.4
stap	4	Ontwerp H.5
stap	5	Kosten en opbrengsten H.7
stap	6	Juridische aspecten H.8
stap	7	Aanleg H.6
stap	8	Promotie H.9
stap	9	Onderhoud H.6



# 3 Werven van deelnemers

Een wandelroute over boerenland kan niet tot stand komen zonder medewerking van landeigenaren en -gebruikers. In de meeste gevallen zijn dat agrariërs, maar het kunnen ook andere eigenaren zijn, zoals natuurbeherende organisaties, landgoedeigenaren, gemeenten of waterschappen. Om een ononderbroken aantrekkelijke wandelroute aan te leggen, moeten alle landeigenaren mee willen werken. Het succes van de aanleg van een wandelroute staat of valt met de enthousiaste medewerking van landeigenaren.

Voordat u potentiële deelnemers aan de route benadert, moet worden bepaald waar de wandelroute globaal komt te liggen. In het begin hoeft u dit niet tot op perceelsniveau uit te werken, maar enige afbakening van het gebied is wel nodig. Op die manier bepaalt u wie de potentiële deelnemers voor de wandelroute zijn. U kunt deze potentiële deelnemers (in eerste instantie boeren en particuliere eigenaren) het beste persoonlijk benaderen, waarbij u het idee voor de wandelroute kort uiteenzet en een uitnodiging voor een eerste bijeenkomst overhandigt. U kunt overwegen om ook niet-landeigenaren zoals Plaatselijk Belang uit te nodigen. Op de eerste bijeenkomst kunnen de volgende zaken de revue passeren:

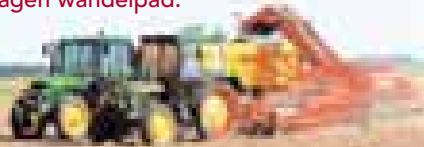
-  ideeën voor de wandelroute
-  de voor- en nadelen van openstelling
-  mogelijkheden voor financiering

## TIP

Gebruik uw netwerk of het netwerk van anderen om de wandelroute van de grond te krijgen. In elke provincie zijn instanties die kennis van zaken hebben en u kunnen helpen.

Anton Stortelder, onderzoeker bij onderzoeksinstituut Alterra:

"In Zieuwent is een lokaal wandel-fietspad ontwikkeld vanuit de buurt. Vrijwilligers uit de omgeving doen het onderhoud. De ervaringen zijn verwoord in het boek *Binnendoor en Buitenom* (A. Stortelder & G. Molleman, 1998). Lokaal gedragen initiatieven opzetten kost veel tijd en energie (en dus veel geld), maar deze aanpak levert wel een door de omgeving gedragen wandelpad."



#### Ideeën voor de wandelroute

Iedereen heeft zijn eigen ideeën bij de aanleg van een wandelroute. Allereerst is het belangrijk om vast te stellen voor wie de wandelroute bedoeld is (doelgroep). Is het voor mensen uit de omgeving of ook voor mensen die verder weg wonen? Ten tweede wordt bepaald of de route vrij toegankelijk is of bij een arrangement hoort, zoals 'Wandelen in het Drentse Boerenland' (zie kader op pagina 13). Vervolgens kan met de potentiële deelnemers op een kaart een mogelijke route worden uitgetekend. In hoofdstuk 5 leest u meer over het ontwerpen van de wandelroute.

#### De voor- en nadelen van openstelling

Aan boerenland openstellen kleven voor- en nadelen. Het is belangrijk om deze eerlijk en compleet te benoemen. De mogelijke nadelen moeten onder ogen worden gezien en er moet serieus naar oplossingen worden gezocht. Aan de andere kant moeten de voordelen benoemd worden. Hier vanuit redeneren vergroot de kans op succes bij het aanleggen van een wandelroute aanzienlijk. In hoofdstuk 4 gaan we verder in op de voor- en nadelen van openstelling.

#### Mogelijkheden voor financiering

Tijdens de eerste bijeenkomst en ook daarna komen veel vragen over de financiering. Een bevredigend antwoord geven op deze praktische en begrijpelijke vragen is erg belangrijk en bepaalt veelal of de wandelroute wel of niet aangelegd wordt. U kunt aangeven dat er naar voldoende financiering gezocht wordt, maar dat dit over het algemeen veel tijd kost. In hoofdstuk 7 geven we tips over hoe u de financiering regelt en waar u eventuele subsidies kunt aanvragen.

Het doel van deze eerste bijeenkomst is voldoende draagvlak krijgen om de plannen verder te ontwikkelen. Als dit het geval is, kunnen in een tweede bijeenkomst de route en de

financiën uitgewerkt worden. Het is aan te raden om in deze fase overige landeigenaren met eigendom op de route erbij te betrekken. Dit zijn bijvoorbeeld de gemeente, de provincie, een waterschap of een natuurbeherende instantie. Ook vertegenwoordigers van toekomstige gebruikers, zoals een wandel- of buurtvereniging, kunnen voor de vervolgbijeenkomst worden uitgenodigd.

**Op de agenda van de tweede bijeenkomst kunnen de volgende punten staan:**

Kunnen we 'op basis van de beschikbare percelen van de geïnteresseerden' een (ononderbroken) aantrekkelijke wandelroute aanleggen?

Welke instanties bieden ondersteuning bij het tot stand komen van de wandelroute?

(Zie hoofdstuk 10)

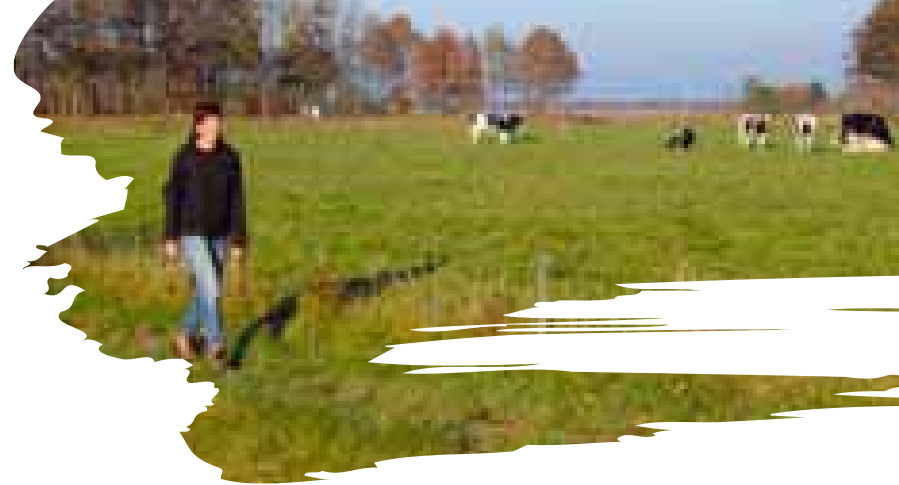
Welke financieringsmogelijkheden zijn er voor de wandelroute en wat zijn de voorwaarden? (Zie hoofdstuk 7)

Hebben we vergunningen nodig, zoals een aanlegvergunning voor een brug of kapvergunning voor een doorgang?

Met welke juridische aspecten moeten we rekening houden?

(Zie hoofdstuk 8)

Als het goed is, heeft u na de tweede bijeenkomst een redelijk inzicht in de beschikbare percelen voor de wandelroute. U kunt nu proberen om samen een definitieve wandelroute te ontwerpen (zie hoofdstuk 5). Wanneer blijkt dat er nog geen ononderbroken wandelroute kan worden aangelegd moeten mogelijk nog andere landeigenaren benaderd worden. Verder moeten allerlei zaken geregeld worden, zoals financiering en eventuele vergunningen en contracten. Het is daarom raadzaam om contact op te nemen met een partij die ondersteuning biedt.



#### Wandelen door het Drentse boerenland

'Wandelen door het Drentse boerenland' is een initiatief van Drentse boeren samen met NLTO. De tocht van 50 km gaat over boerenland en door bossen en natuurgebieden. De route is alleen te lopen via een arrangement van 2 of 3 dagen. Onderweg staan boeren en boerinnen klaar om de wandelaar te ontvangen en rond te leiden. Er wordt ook bij boeren overnacht. Per jaar maken ongeveer 150 wandelaars gebruik van dit arrangement. Door de lengte van de route zijn dit vooral langeafstandwandelaars. De ervaringen van de agrariërs zijn positief. Door het persoonlijke contact komen wandelaars meer te weten over de landbouw en andersom krijgen boeren ook een ruimere blik op wat andere mensen doen. Financieel gezien levert de route nog niet veel op. De opbrengsten uit de arrangementen dekken de kosten en worden gebruikt voor promotie.



# 4

## Voor- en nadelen van openstelling

Argrariërs die hun land willen openstellen voor wandelaars krijgen vaak de nadelen en risico's voor de agrarische bedrijfsvoering te horen. Maar meestal wordt te negatief gedacht. Boeren die hun land openstelden, geven aan dat de problemen overkomelijk waren. Het grootste knelpunt is de onduidelijkheid over aansprakelijkheid, ziekteverspreiding en regelgeving. Dit maakt dat veel agrariërs huiverig staan tegenover het idee om hun land open te stellen.

Naast nadelen zijn er ook voordelen. Hieronder zetten we veelgenoemde voor- en nadelen op een rijtje, die gebaseerd zijn op ervaringen van agrariërs, kennis van verschillende recreatieorganisaties en literatuur.

### Voordelen

#### Imagoverbetering van bedrijf en landbouwsector

Een groot deel van de agrariërs vindt het belangrijk om het goede imago van de (grondgebonden) landbouw te versterken of in stand te houden. Door wandelaars de mogelijkheid te geven over boerenland te lopen, kan de agrariër zijn bedrijf en de sector positief profileren in de maatschappij. Dit is ook de meest genoemde reden in een enquête, waarin men vroeg waarom boeren hun land openstellen. Een aantrekkelijk, toegankelijk agrarisch cultuurlandschap laat zien dat het gebied te mooi is om verloren te laten gaan door oprukkende stedenbouw en andere ongewenste ontwikkelingen op het platteland. Door een wandelaar kennis te laten maken met agrarische activiteiten, maakt de agrariër het boerenbedrijf transparanter en laat de positieve kanten van de landbouw zien. De wandelaar ziet dat boeren zich ook inzetten voor het behoud van het landschap.



#### Fysieke barrière tussen veehouderijbedrijven

Door de aanleg van een wandelpad tussen percelen kan een agrariër voorkomen dat zijn vee in contact komt met vee van andere bedrijven. Er ontstaat een zogenaamde no-kissing-zone, die nodig is om contact te vermijden en ziekteverspreiding te voorkomen.


#### Versterken nevenactiviteiten

Een agrarisch cultuurlandschap dat aantrekkelijk is voor wandelaars, vergroot voor de agrarische ondernemer de mogelijkheden nevenactiviteiten zoals een camping of huisverkoop te ontplooiën of verder te versterken. Op die manier krijgt hij neveninkomsten.

#### Financiële vergoedingen

Boeren die hun land toegankelijk maken voor wandelaars kunnen financiële vergoedingen krijgen. Wel beperkt dit zich in veel gevallen tot een financiering van de aanleg van de route. In hoofdstuk 7 bespreken we de financieringsmogelijkheden.





Frits Kool, biologisch veehouder en lid van agrarisch natuurvereniging Den Hâneker:

"Ik vind dat je niet zoals vroeger koning op eigen erf kan zijn, maar het land en de natuur moet delen met de burgers."

## Nadelen

### Dierziekten en ziekteverspreiding

Bij agrariërs heerst veel onzekerheid en onduidelijkheid over de risico's van ziekteverspreiding. De risico's verschillen per ziekte. In het kort kunnen we zeggen dat de kans op het verspreiden van dierziekten door wandelaars zeer klein is wanneer de algemeen geldende hygiënemaatregelen op agrarische bedrijven worden nageleefd. Belangrijk is om wandelaars uit de stallen en bedrijfsgebouwen te weren, honden verplicht aan te laten lijnen en een fysieke scheiding aan te brengen op en rondom het wandelpad tussen mens en dier. Wanneer er een aangifteplichtige (lijst A) dierziekte uitbreekt, zoals mond- en klauwzeer of klassieke vogelpest, legt de overheid duidelijke maatregelen op. In bijlage 1 geven we een overzicht van een aantal dierziekten, met daarbij de gevoelige dieren, ziekteverwekker, verspreidingswijze en noodzakelijke maatregelen.

### Financiële vergoedingen

Momenteel levert het aanbieden van wandelroutes financieel weinig of niets op. Vergoedingen voor het openstellen van land en onderhoud van de route zijn er nog nauwelijks. Hoofdstuk 7 gaat in op de financieringsmogelijkheden.

### Afval

In de praktijk blijkt dat recreanten soms afval als papier, blikjes en plastic achterlaten langs het wandelpad. Toch gebeurt dit weinig. Boeren die een duidelijk bord aan het begin van het wandelpad hebben staan, ervaren geen noemenswaardige problemen met afval. De tekst maakt de wandelaars bewust dat ze te gast zijn en een verantwoordelijkheid hebben wanneer ze boerenland betreden, zoals het niet hinderen van de bedrijfsvoering. Over het algemeen zijn het mensen die ervan houden door het open land te lopen en zich netjes gedragen.

### Honden

Loslopende honden veroorzaken soms onrust onder schapen en koeien of broedende vogels. Om dit te voorkomen kan men honden weren op de wandelroute of via een bord duidelijk maken dat ze aangeliind moeten zijn. In de praktijk wordt meestal wel gehoor gegeven aan deze regel, op een uitzondering na. Het is ook mogelijk om de toegang tot het wandelpad met een barrière voor honden in te richten, zoals een wildrooster.

### Schade aan eigendommen

Uit de praktijk blijkt dat wandelaars soms schade toebrengen aan afrosteringen, gewassen en wandelvoorzieningen. Hoewel dit niet vaak voorkomt, is het toch heel vervelend wanneer dit wel gebeurt. Vaak veroorzaken gemotiveerde wandelaars geen problemen. Mensen die zich niet aan de regels houden vallen meestal ook niet onder de doelgroep van de wandelroute. Het is ook zaak om ervoor te zorgen dat de wandelroute een wandelroute blijft en geen route wordt voor mountainbikers, scooters en paarden. Dit kan onder meer door gebruik te maken van overstapjes, klaphekken, palen of draaihekjes die alleen door wandelaars makkelijk te passeren zijn.



Jan Duijndam, biologisch veehouder:

"Over de sloten liggen roosters. Deze roosters houden voor een belangrijk deel de wandelaars met honden tegen, omdat honden een hekel aan het oversteken van roosters hebben."

# 5

## Ontwerpen van de wandelroute

Bij het ontwerpen van de route kijkt u uiteraard naar de praktische inpasbaarheid. Voor de wandelaar zijn de volgende aspecten van belang: het begin- en eindpunt, de lengte, de aantrekkelijkheid en de markering. Hieronder bespreken we deze punten inclusief de stappen die leiden tot een goed ontwerp.

### Lengte

Wandelaars zijn er in verschillende soorten en maten. Het kunnen mensen uit de directe omgeving zijn die een ommetje willen maken, maar ook een groep langeafstandswandelaars die van heinde en ver komt en tientallen kilometers op een dag aflegt. Voor een 'dorpsommetje' is een route van 3 tot 5 km voldoende. Voor de andere groepen zijn langere routes interessant. Alle doelgroepen zijn te bedienen als u de route in 'lussen' uitzet of laat aansluiten op andere routes, zodat zowel korte als lange wandelingen ontstaan. De lengte wordt natuurlijk ook bepaald door de deelnemende landeigenaren. Over het algemeen geldt: hoe langer de route, hoe meer landeigenaren u enthousiast moet maken.

### Aantrekkelijkheid

Voor wandelaars is allereerst de afwisseling in het landschap langs de route interessant: bosranden, water, akkers, weilanden, boerderijen, uitkijkpunten met zicht op bijvoorbeeld kerktorens. Elk gebied heeft zijn eigen unieke kenmerken die benut kunnen worden. U kunt ook denken aan plekken waar iets over verteld kan worden, bijvoorbeeld over de natuur, de geschiedenis, het landschap, een plaatselijke anekdote of de bedrijven en de geteelde gewassen langs de route. U kunt hiervoor borden in het veld plaatsen, maar ook een folder maken die u bijvoorbeeld kunt verkopen.

20



Verharde wegen en kruisingen met fietspaden moeten zoveel mogelijk vermeden worden. Wandelaars lopen het liefst op onverharde (maar wel begaanbare) paden. Voorzieningen als bankjes en prullenbakken verhogen de aantrekkelijkheid van vooral lange routes iets, maar zijn niet noodzakelijk. Bovendien moet men voorzieningen onderhouden en prullenbakken regelmatig legen.

### Bewegwijzering

Wandelaars vinden het over het algemeen prettig als een route een duidelijk begin- en eindpunt heeft. Een bord kan informatie geven over de lengte, de bezienswaardigheden en het eindpunt. Het is echter niet noodzakelijk voor het succes van een wandelroute. Een duidelijk begin- en eindpunt biedt de mogelijkheid voor wandelaars hun fietsen of auto's neer te zetten en iets te drinken. Dit kunt u het beste laten aansluiten bij de bestaande voorzieningen. Denk ook aan openbaar vervoerhaltes. Voor de bewegwijzering kunt u de route voorzien van paaltjes. Het is handig om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande paaltjes van rasters en hekken langs de route. Dit voorkomt onnodig veel nieuwe paaltjes in het landschap. Als het wandelpad aansluit op een bestaande route, is het aan te bevelen hetzelfde type markering te gebruiken. Hiervoor moet wel overleg plaatsvinden met de beheerder van de bestaande route. Paaltjes en bordjes in het veld zijn wel gevoelig voor vernieling en vragen het nodige



21

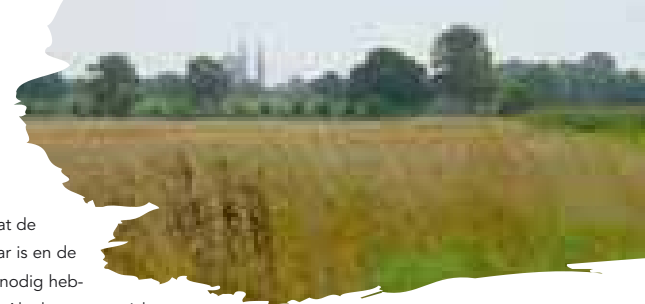
### TIP

Ga ook eens kijken in andere gebieden waar al routes aangelegd zijn en praat met de betreffende boeren over hun aanpak.



## TIP

Zoek in het hele proces van ontwerpen en ontwikkelen partners die ook enthousiast zijn over de route. Mogelijk is Landschapsbeheer bereid om landschapselementen aan te leggen, zoals beplantingen en poelen langs de route die de wandeling nog aantrekkelijker maken.



onderhoud. Een voordeel is dat de route voor iedereen herkenbaar is en de wandelaars geen beschrijving nodig hebben om hem te kunnen lopen. Als de route gericht is op een specifieke kleine doelgroep kunt u ervoor kiezen een folder te (laten) maken. Markeringsvoorzieningen in het land zijn dan niet nodig. Het nadeel van een beschrijving is dat deze dateert wanneer door omstandigheden de route wijzigt. Op dat moment moet u nieuwe folders laten drukken en de overgebleven folders weggooien. Ook de verspreiding van folders vraagt veel aandacht.

## Ontwerpfase

Met de volgende stappen komt u tot een goed ontwerp:

Zet, met bovenstaande punten in het achterhoofd, een voorlopige route uit op een kaart (schaal 1:10.000 tot 25.000, bijvoorbeeld een kopie van de topografische kaart). Probeer hierbij zoveel mogelijk bij bestaande voorzieningen zoals bruggetjes aan te sluiten.

Loop deze route met een groep medestanders. Tijdens het lopen worden meestal knelpunten van allerlei aard zichtbaar, zoals afrasteringen, sloten waar je overheen moet of houtwallen waar je door heen moet.

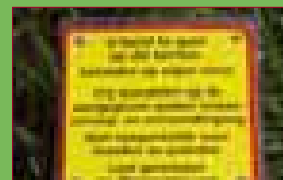
Probeer voor de knelpunten oplossingen te vinden, zoals klaphekjes en overstapjes aanbrengen, een bruggetje of twee planken over de sloot plaatsen, een afrastering een meter verplaatsen, een gat in de houtwal kappen, en dergelijke. Verander de route als dergelijke oplossingen niet haalbaar zijn.

Zet het uiteindelijke ontwerp op een kaart en overleg met de landeigenaren die grond hebben op de wandelroute, maar nog niet meedoën.

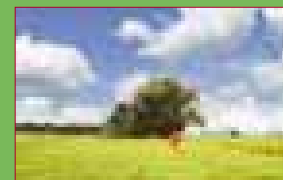
Maak een overzicht van alle te nemen maatregelen voor de aanleg van de route, inclusief de kosten.

Onderstaande illustratie laat een vogelvluchtperspectief zien van een boerenlandschap nabij een dorp. In het landschap is een wandelroute uitgezet. De nummers langs de route komen overeen met de foto's hiernaast.

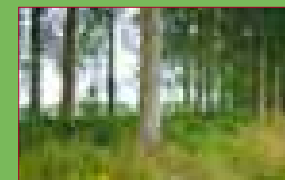
De foto's geven mogelijke en noodzakelijke acties weer.



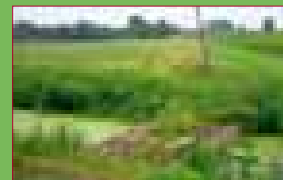
1 Bord plaatsen



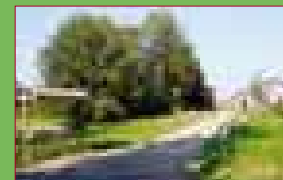
2 Door of langs weiland



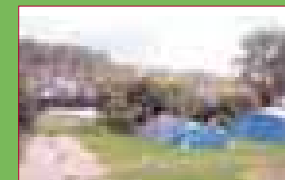
3 Benut landschapselementen



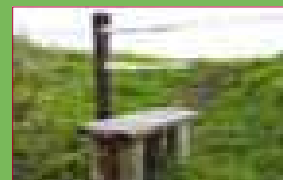
4 Benut bestaande bruggen



5 Huisverkoop langs de route



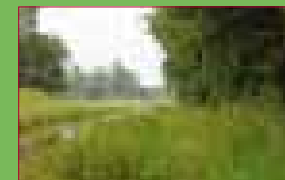
6 Route langs mini-camping



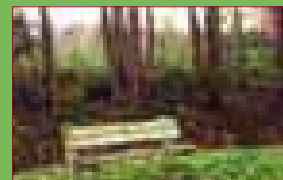
7 Overstapje plaatsen



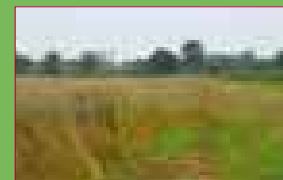
8 Doorgang maken



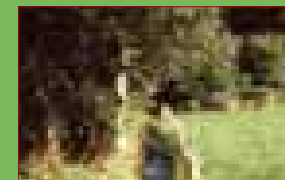
9 Regelmatig onderhoud



10 Bankje plaatsen



11 Benut zichtlijnen



12 Raster verplaatsen

# 6

## Aanleg en onderhoud

### Aanleg

Bij de aanleg van de route gaat het vooral om het oplossen van de knelpunten in het ontwerp. Zo moeten de deelnemende boeren bijvoorbeeld rasters (ver)plaatsen, bruggetjes en overstapjes maken of veeroosters aanleggen.

Langs akkers kunnen ze teeltvrije zones gebruiken als wandelpad en deze inzaaien met een aantrekkelijk uitziend bloemenmengsel. Boeren met een weidegebied moeten beslissen of de wandelaars dwars door hun weiland mogen lopen of dat ze (o.a. voor hun eigen veiligheid) langs de randen van de percelen moet worden geleid met behulp van afrasteringen. Tijdens de aanlegfase valt de beslissing of de deelnemers dit soort zaken in eigen beheer doen of dat dit gecoördineerd plaatsvindt, eventueel uitgevoerd door derden.

### Onderhoud

Om het aangelegde pad begaanbaar te houden, is het gewenst om de route meerdere keren per jaar te controleren en eventueel onderhoud uit te (laten) voeren. De meeste wandelaars komen in het voor- en naseizoen. Dit betekent dat de route in ieder geval vóór die periodes gecontroleerd moet worden. Zo moeten de voorzieningen in tact zijn en de bewegwijzering in orde. Verder moet het pad begaanbaar blijven. Dit betekent meestal snoeiwerk van overhangende takken en maaien van te lang gras en brandnetels.

Over het algemeen is het voldoende om deze werk-

**TIP** Misschien zijn er scholen die in het kader van het onderwijsprogramma mee kunnen helpen bij de aanleg van het pad, bijvoorbeeld door het maken van een bruggetje, klaphek of overstapje. Het onderhoud van de wandelroute is mogelijk interessant voor een scoutinggroep of IVN-afdeling.

### TIP

Bedenk dat de aanschaf van een voorziening een eenmalige uitgave is voor de komende 20 jaar. Vaak is de inrichting van de route gesubsidieerd. Het onderhoud van de route komt (jaarlijks!) voor rekening van de beheerders. Probeer daarom de onderhoudskosten zo laag mogelijk te houden, door niet te veel, maar wel goede spullen aan te schaffen.

zaamheden twee keer per jaar uit te voeren. De deelnemers kunnen kiezen voor individueel onderhoud voor het eigen stuk grond of een gecoördineerde actie van alle grondeigenaren gezamenlijk. Het is in ieder geval belangrijk dat er geen knelpunten in de route ontstaan, doordat delen te laat of niet onderhouden worden. Daarom moeten de deelnemers duidelijke afspraken maken over de onderhoudswerkzaamheden. Zij kunnen zelf het onderhoud uitvoeren, maar ook vrijwilligers inschakelen. In sommige gevallen wordt het onderhoud van een pad via een 'Melkertbaan' geregeld. Als de route over waterschapsgronden loopt, is het de moeite waard om bij het waterschap aan te kloppen. Meestal kan het waterschap echter niet afwijken van het onderhoudsschema, waardoor problemen in de route kunnen ontstaan. De deelnemende boeren kunnen proberen het onderhoud van het betreffende traject tegen vergoeding over te nemen.

Voor een overzicht van veel voorkomende inrichtingselementen met bijbehorende kosten en onderhoudsmaatregelen verwijzen wij u naar bijlage 2.

## Plattegrond wandelpad op de kuielratten



Everdien Eskes, akkerbouwer en één van de initiatiefnemers van wandelroute 'Op de Kuielratten' in de Noordoostpolder:

"Wij hebben samen met Landschapsbeheer Flevoland met financiering van Postcodeloterij en LEADER II een pad van 1 à 1,5 meter breed langs akkerranden aangelegd."

# 7

## Financiën

Het ontwikkelen van een wandelroute is niet mogelijk zonder (voldoende) financiële middelen. Om deze reden moet u een inschatting maken van de kosten en een inventarisatie van mogelijke financiële bronnen. In het kostenplaatje maakt u onderscheid tussen inrichtingskosten, onderhoudskosten en eventuele vergoedingen voor landeigenaren die hun land openstellen. Er zijn subsidies voor initiatieven die de toegankelijkheid van het agrarisch cultuurlandschap bevorderen, maar het zijn er niet veel. Het beperkt zich vaak tot financiering van de aanleg van de route. Voor het openstellen en onderhouden van het land zijn tot nu toe nauwelijks vergoedingen beschikbaar. Wanneer een subsidie wordt toegekend, moet het beschikbare geld worden beheerd. Om problemen rondom de financiering te voorkomen, is het aan te raden iemand aan te wijzen die het geld beheert en aanspreekpunt is voor de deelnemers van de wandelroute.

### Subsidies

Het voert te ver om alle regelingen en subsidies op te sommen. Bovendien lopen regelingen af en komen er nieuwe bij, waardoor een overzicht nooit compleet en actueel is. Voor een uitgebreid en actueel overzicht van beschikbare regelingen en subsidies kunt u de internetsite van Stichting Recreatie ([www.stichtingrecreatie.nl](http://www.stichtingrecreatie.nl)) of van uw provincie ([www.provincies.nl](http://www.provincies.nl)) raadplegen. Veel provincies hebben een overzicht van subsidies op hun site staan, die van kracht zijn in de betreffende provincie. Bovendien is het altijd verstandig om ook contact op te nemen met een medewerker van de provincie, die u mogelijk verder kan helpen. Naast landelijke en provinciale regelingen kunnen regionale of gemeentelijke regelingen op het gebied van recreatie van kracht zijn. Het is daarom verstandig om ook altijd de gemeente hierover te raadplegen. Mogelijk kent uw gemeente geen subsidieregeling, maar kan deze wel een eenmalige bijdrage doen. Dit kan bijvoorbeeld een aanvulling zijn op regelingen die niet alle kosten vergoeden.



## TIP

Maak voordat u een aanvraag indient een overzicht van alle subsidies en regelingen waar u mogelijk gebruik van kan maken. Let ook op of regelingen gecombineerd kunnen en mogen worden.

Het kan ook voordelig zijn om uw eigen inzet te kapitaliseren, door de uren voor overleg, organisatie en aanleg in de begroting op te nemen. Op die manier kunt u aanspraak maken op regelingen die niet 100% van de kosten dekken en cofinanciering eisen. Als cofinanciering kunt u de eigen arbeid inbrengen, waardoor u aan de eisen voldoet en aanspraak kunt maken op de subsidie. Om tijdverspilling te voorkomen, is het belangrijk de voorwaarden van de subsidie goed te bekijken voordat u de aanvraag indient. Bij twijfel kunt u altijd contact opnemen met de instantie die de regeling uitvoert.

## Subsidievoorbeelden

Hieronder geven we twee voorbeelden van subsidieregelingen, die van toepassing zijn op de aanleg van een wandelroute.

### Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid (SGB)

Sinds 2001 is SGB-geld beschikbaar om de kwaliteit van het landelijk gebied te verbeteren. De ministeries van VROM, LNV en V&W stellen de gelden beschikbaar, maar de afzonderlijke provincies kennen subsidies toe aan projecten op basis van een gebiedsprogramma. De subsidie kan in principe door alle partijen in een gebied worden aangevraagd, van een individu tot publiekrechtelijke instellingen. Het aanleggen van een wandelroute over boerenland kan mogelijk in aanmerking komen voor deze SGB-subsidie.

- Er moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan:
    - Het project moet passen binnen het gebiedsprogramma van de provincie;
    - De subsidieverlening moet tot een duidelijke kwaliteitsverbetering leiden;
    - De activiteit moet passen in een integrale aanpak van landbouw, natuur, milieu, water, bos, recreatie, cultuurhistorie en landschap.
- Meer informatie over de SGB-regeling is te vinden op [www.gebiedsgerichtbeleid.nl](http://www.gebiedsgerichtbeleid.nl) of te verkrijgen bij de provincie.

### Subsidieregeling Netwerk Landelijke Wandelpaden

Als een wandelroute wordt opgenomen in het netwerk van landelijke wandelpaden, geeft het ministerie van LNV onder bepaalde voorwaarden subsidie. Stichting Wandelplatform-LAW en Laser voeren deze subsidieregeling uit. Er zijn twee soorten subsidies beschikbaar: voor de openstelling van landbouwgronden (€ 1,- per strekkende meter wandelpad per 10 jaar) en voor de voorzieningen voor de route (maximaal € 9.075,60 per voorziening).

### Om voor subsidie voor openstelling in aanmerking te komen, gelden 3 voorwaarden:

- De gronden waarop het wandelpad wordt aangelegd, zijn als landbouwgrond in gebruik;
- Er is een overeenkomst met Stichting Wandelplatform-LAW afgesloten;
- Gedurende de periode waarin de verplichting wordt aangegaan, moet de subsidieontvanger het gebruiksrecht hebben van de percelen waarover de wandelroute loopt.



Frits Kool, biologisch veehouder en lid van agrarisch natuurvereniging Den Hâneker:

"Het onderhoud van het pad dat door een weiland loopt en een paar overstapjes heeft, vergt nauwelijks tijd."



Om aanspraak te maken op subsidie voor voorzieningen gelden de volgende voorwaarden:

- Er is subsidie voor openstelling verstrekt;
- Het aanvraagformulier is voorzien van een paraaf van Stichting Wandelplatform-LAW;
- De voorziening(en) moet binnen een jaar na goedkeuring van de aanvraag worden opgeleverd.

Meer informatie over de Subsidieregeling Netwerk Landelijke Wandelpaden is te vinden op [www.hetInvloket.nl](http://www.hetInvloket.nl) (zoek op 'wandelpaden'). Als u wilt weten of het netwerk van landelijke wandelpaden uw wandelroute opneemt, kunt u contact opnemen met Stichting Wandelplatform LAW of Laser (zie hoofdstuk 10).

## Inkomsten uit routes

Als onderdeel van het toeristisch-recreatief product van een streek of regio kan de wandelroute mogelijk geld opleveren. U kunt daarbij denken aan samenwerking met VVV's (arrangementen) en horeca, het maken en verkopen van routegidsen en het geven van excursies. De opbrengsten kunt u bijvoorbeeld investeren in de promotie van de route, of beschikbaar stellen aan deelnemers voor het openstellen van hun land.

## TIP

Probeer sponsors te vinden. Mogelijk zijn lokale organisaties bereid om een bijdrage te leveren aan het onderhoud van de route of het maken van een folder.

# 8

## Juridische aspecten

Over de juridische aspecten van een wandelroute over boerenland is bij agrariërs veel onduidelijkheid. Uit de praktijk blijkt dat er nauwelijks gevallen bekend zijn van schade of ongelukken op boerenland. Het is belangrijk om dit in het achterhoofd te houden wanneer u de informatie in dit hoofdstuk leest.

Bij de ontwikkeling van wandelpaden op privé-terrein staan de volgende juridische vragen centraal:

Hoe kan men boerenland toegankelijk maken voor wandelaars?

Wie is aansprakelijk op het moment dat een wandelaar het boerenland betreedt?

Hoe kan men openstelling vastleggen in een contract?

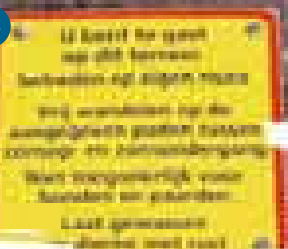
### Boerenland toegankelijk maken

Om een wandelpad over boerenland aan te leggen, moet het land toegankelijk zijn. Het enige wat de eigenaar of gebruiker van de grond daarvoor hoeft te doen, is het toestaan van wandelaars op zijn land. De bestemming van de grond verandert niet. De eigenaar mag in principe dus ook personen de toegang ontzeggen.

#### Verpacht land

De kans is groot dat een deel van de wandelroute over verpacht land loopt. Hier is de Pachtwet van kracht. In de Pachtwet is geen bepaling opgenomen dat de pachter toestemming moet vragen aan de verpachter. Omdat de bestemming van de grond niet wijzigt, is ook geen toestemming van de Grondkamer (de provinciale instelling die pachtovereenkomsten beoordeelt) nodig. De pachter is wel aansprakelijk voor de wandelaars die zich met zijn goedkeuring op de gepachte grond begeven.

34



### Aansprakelijkheid

Als u een wandelroute over boerenland gaat aanleggen, moet u ervoor zorgen dat de aansprakelijkheid goed geregeld is. De vraag is namelijk wie er aansprakelijk is voor de gevolgen van een struikelende wandelaar door een gat in het wandelpad of een wandelaar die wordt aangevallen door loslopend vee? De agrariër, de agrarische natuervereniging of de wandelaar zelf? En wie vergoedt de schade aan de eigendommen van de agrariër? Om dergelijke problemen te voorkomen, is het belangrijk om de aansprakelijkheid zo veel mogelijk te beperken.

#### Betreden op eigen risico

Het is allereerst verstandig om langs de route bordjes met 'Betreden op eigen risico' te plaatsen. Hiermee neemt de wandelaar het risico op zich en verkleint men enigszins de kans op aansprakelijkheid. Voor minderjarigen kan men een bord plaatsen met 'Minderjarigen alleen toegestaan onder begeleiding van een meerderjarige'. De meerderjarige neemt de aansprakelijkheid van de minderjarige op zich. Niet alle aansprakelijkheid vervalt met het plaatsen van deze borden. U kunt daarbij denken aan de schade door vee, gevaren die men van tevoren kon voorzien en achterstallig onderhoud aan de voorzieningen. Een bord is dus geen garantie.

#### Aansprakelijkheid bij loslopend vee

Als de wandelaar tussen loslopend vee loopt, bestaat de kans dat er letsel bij de mens of schade aan materieel kan ontstaan. De eigenaar van de dieren (niet de landeigenaar!) is in bijna alle gevallen aansprakelijk bij ongevallen en letsel door zijn dieren. De dieren moeten daarom hiervoor WA verzekerd zijn. De meeste veehouders hebben dit al geregeld. Toch is navraag bij de verzekering belangrijk om uit te zoeken of schade onder de huidige dekking valt of dat hiervoor een aanvullende verzekering nodig is. De vee-eigenaar is niet of gedeeltelijk aansprakelijk als de wandelaar zelf de situatie heeft

35



De heer Kippers van Stichting Wandelplatform-LAW:

"We hebben een verzekering afgesloten in geval van schade door wandelaars aan bijvoorbeeld vee of gewassen, maar hier is nog vrijwel geen beroep op gedaan. LAW-wandelaars zijn bijna allemaal natuurliefhebbers die geen rotzooi achterlaten of honden loslaten. Wel ondervindt de terreineigenaar in de buurt van grotere steden soms hinder van mensen die de honden uitlaten of een ommetje maken, al loopt deze doelgroep het liefst over verharde paden en niet door grasland of op zand."

veroorzaakt door uitlokking, onvoorzichtigheid of het negeren van adviezen. In het Burgerlijk Wetboek valt dit onder 'eigen schuld', maar het is moeilijk vast te stellen wanneer hiervan sprake is. Om problemen te voorkomen, is het verstandig de wandelaar bij betreding van het land te wijzen op de gevaren van het benaderen van vee.

#### Aansprakelijkheid bij mogelijke gevaren

Landeigenaren moeten wandelaars op de hoogte brengen van mogelijke gevaren. U kunt daarbij denken aan de aanwezigheid van eikenbladprocessierupsen die irritatie van de huid veroorzaken, of giftige planten of paddestoelen die bij inname fatale gevolgen kunnen hebben. Als een landeigenaar (of pachter) een gevaar bij voorbaat kon voorzien en hier niet voor heeft gewaarschuwd, wordt hij al snel aansprakelijk gesteld bij schade. Een bord bij het beginpunt of een opmerking in de routebeschrijving waarschuwt de wandelaar voor mogelijke gevaren. Het geven van informatie biedt geen juridische zekerheid voor de landeigenaar, maar is primair bedoeld om de bezoeker attent te maken en daarmee ongelukken te voorkomen.

#### Aansprakelijkheid bij achterstallig onderhoud

Langs de wandelroute plaatst men mogelijk voorzieningen (opstallen), zoals (picknick)banken, informatiepanelen en hekwerken. Door achterstallig onderhoud of constructiefouten kunnen onveilige situaties ontstaan, waarbij wandelaars het risico lopen op schade of letsel. Als een opstal niet voldoet aan de gestelde eisen en daardoor gevaar oplevert, is de landeigenaar (of pachter) aansprakelijk. Gebreken kunnen defecten of beschadigingen zijn, maar ook ontwerp- en constructiefouten. Het plaatsen van opstallen die voldoen aan de wettelijke norm, ondervangt de aansprakelijkheid. Deze komt dan bij de leverancier te liggen. Door op tijd de voorzieningen te controleren en te onderhouden, worden veel problemen voorkomen. Dit kan in combinatie met het onderhoud dat men één of meerde-

re keren per jaar uitvoert aan de route. Om daadwerkelijk aan te kunnen tonen dat in de afgelopen jaren onderhoud is gepleegd, kan men dit bijvoorbeeld vastleggen in een registratiesysteem. Op basis hiervan is het mogelijk juridische verantwoording af te leggen.

Ondanks verschillende maatregelen om aansprakelijkheid voor eventuele schade (zowel aan eigendommen als aan wandelaars) te voorkomen, biedt dit geen garantie dat landeigenaren (of pachters) gevrijwaard blijven. Het is aan te raden bij de eigen verzekering na te vragen of schade gedekt wordt of dat er bijverzekerd moet worden. Een andere mogelijkheid is dat de agrarische natuurvereniging eventuele schade geheel of gedeeltelijk voor haar rekening neemt. Zij moet hiervoor zelf een goede verzekering afsluiten en navragen wie uitkeert bij schade aan eigendommen of claims: de verzekering van de vereniging of in eerste instantie de verzekering van de landeigenaar.

## Openstelling vastleggen in een gebruikersovereenkomst

Met een gebruikersovereenkomst maken twee partijen afspraken over het recreatief medegebruik van een perceel of terrein. De ene partij wenst recreatief medegebruik en de andere stelt hiervoor zijn land beschikbaar. Bij een wandelroute over boerenland kan het een overeenkomst zijn tussen een landeigenaar en een agrarische natuurvereniging, waarbij de eerstgenoemde wandelaars op zijn land toestaat. In principe bepalen de partij en zelf de inhoud van de overeenkomst, mits redelijk en billijk. De gebruikersovereenkomst wordt voor een bepaalde periode en onder bepaalde voorwaarden afgesloten. Een gebruikersovereenkomst afsluiten is niet verplicht. Het voordeel ervan is dat de rechten en plichten van beide partijen zijn vastgelegd, zodat ze weten wat ze aan elkaar hebben.



In de gebruikersovereenkomst kunnen de partijen artikelen opnemen over bijvoorbeeld de duur van de overeenkomst, een vergoeding voor het openstellen van het land en het onderhoud van de wandelroute. Ook het verzekeren van schade die wandelaars toebrengen aan privé-eigendommen (hekwerken, afrasteringen, vee, gewassen) en claims van wandelaars zijn op te nemen. Voor de verzekeringskwestie kunnen de partijen ook een aparte schadevergoedingsovereenkomst opstellen. Voor een voorbeeld van een gebruikersovereenkomst en schadevergoedingsovereenkomst verwijzen wij u naar bijlage 3. Het afsluiten van een gebruikersovereenkomst voor wandelpaden is momenteel nog geen gemeengoed. Als het pad onderdeel uitmaakt van het Netwerk Lange Afstands Wandelpaden (LAW) wordt altijd wel een dergelijke overeenkomst afgesloten. Ook Landschap Waterland en agrariërs hebben een gebruikersovereenkomst (zie onderstaand kader).

### Wandelcontract tussen agrariërs en Landschap Waterland

In 2002 zijn de eerste wandelcontracten afgesloten tussen agrariërs en het recreatieschap Landschap Waterland (samenwerkingsverband gemeenten en provincie). De overeenkomst duurt 5 jaar en houdt in dat de eigenaar zijn land openstelt voor wandelaars. In deze zogenaamde gebruikersovereenkomst staat welke vergoeding Landschap Waterland betaalt voor onderhoud van het wandelpad, klaphekjes, bruggetjes, roosters, en dergelijke. Ook zorgt Landschap Waterland voor borden die recreanten erop wijzen dat ze het pad betreden op eigen risico, ze zich als gasten moeten gedragen, dieren met rust moeten laten, geen rommel mogen achterlaten, de aangegeven route moeten volgen en geen honden mogen meenemen. Schade die optreedt door het recreatief medegebruik vergoedt de provincie.



# 9

## Promotie

De wandelroute onder de aandacht brengen van de doelgroep kan op verschillende manieren. De promotie hangt onder meer af van de groep die het pad gaat gebruiken. Als de wandelroute bestemd is voor de plaatselijke bevolking kunt u voor promotie via een lokale krant kiezen. Een andere mogelijkheid om bekendheid aan het pad te geven zijn folders en flyers die u via bijvoorbeeld de VVW, bibliotheek of het dorpshuis kunt verspreiden. Als het pad bestemd is voor groepen die niet uit de buurt komen, is internet een effectief middel. Het is goedkoop en bereikt veel mensen. U kunt een internetpagina (eventueel als onderdeel van een bestaande website) maken, waarop informatie te vinden is over het startpunt, de duur van de route, en dergelijke. Om bezoekers te trekken helpt een link op andere internetpagina's, zoals [www.wandelzoekpagina.nl](http://www.wandelzoekpagina.nl). Ook kunt u adverteren in specifieke wandelbladen (bijvoorbeeld 'Te Voet') of reclame maken op beurzen voor wandelaars.

In het enkele geval dat het wandelpad deel uit maakt van bestaande wandelroutes, zoals lange afstand wandelpaden of NS-wandelingen, wordt deze genoemd in boekjes en folders van stichting LAW of de NS.

Stichting Vrienden van het Platteland heeft op haar internetsite een plattelandsgids. Het is de bedoeling dat deze digitale gids het informatiepunt wordt, waar burgers op zoek gaan naar de activiteiten van het platteland. U kunt uw wandelroute op laten nemen in deze gids. Hiervoor vraagt u een formulier aan bij de stichting. Meer informatie is te vinden op [www.vriendenvanhetplatteland.nl](http://www.vriendenvanhetplatteland.nl).

### TIP

Dagblad Trouw besteedt zowel in het dagblad als op internet aandacht aan wandelpaden. Misschien is het aantrekkelijk om ook uw wandelpad hier onder de aandacht te brengen.

# 10

## Overzicht van organisaties

Een groot aantal organisaties is actief op het gebied van wandelen. Onderstaand overzicht is een selectie van organisaties die u mogelijk kunnen helpen bij het opzetten van de wandelroute, bijvoorbeeld door praktijkervaring of ondersteuning bij subsidieaanvragen.

### Organisatie

### Wat hebben ze te bieden?

ANWB  
Postbus 93200  
2509 BA Den Haag  
Telefoon: (070) 314 71 47  
Email: [asv@anwb.nl](mailto:asv@anwb.nl)  
Internet: [www.anwb.nl](http://www.anwb.nl)

- Website met overzicht van wandelroutes

Den Hâneker  
Wilgenweg 3  
2964 AM Groot-Ammers  
Telefoon: (0184) 60 53 06  
Email: [info@denhaneker.nl](mailto:info@denhaneker.nl)  
Internet: [www.denhaneker.nl](http://www.denhaneker.nl)

- Agrarisch natuurvereniging met veel ervaring op het gebied van wandelroutes  
- Wandelroutes en arrangementen

Gemeenten  
Internet: [www.vng.nl](http://www.vng.nl)

- Ondersteuning van initiatieven

IVN  
Postbus 20123  
1000 HC Amsterdam  
Telefoon: (020) 622 81 15  
Internet: [www.ivn.nl](http://www.ivn.nl)

- Plaatselijke afdelingen kunnen helpen bij opzet, uitvoering en onderhoud van wandelroutes  
- Gidsen bij een wandeling

### Organisatie

### Wat hebben ze te bieden?

Landschap Waterland  
1440 AT Purmerend  
Postbus 770  
Telefoon: (0299) 40 52 20  
Email: [landschapwaterland@groenbeheer-noord.nl](mailto:landschapwaterland@groenbeheer-noord.nl)  
Internet: [www.recreatienoordholland.nl](http://www.recreatienoordholland.nl)

- Recreatieschap met veel ervaring in het aanleggen van wandelroutes over grond van derden (inmiddels 22 gemarkeerde routes).

Landschapsbeheer Nederland  
Postbus 9756  
3506 GT Utrecht  
Telefoon: (030) 234 50 10  
Email: [post@landschapsbeheer.com](mailto:post@landschapsbeheer.com)  
Internet: [www.landschapsbeheer.com](http://www.landschapsbeheer.com)

- Website met adressen van provinciale vestigingen, die ondersteuning bieden bij opzet, aanleg en onderhoud van wandelroutes

LASER Roermond  
Postbus 965  
6040 AZ Roermond  
Telefoon: (0800) 223 33 22  
Internet: [www.hetlnvloket.nl](http://www.hetlnvloket.nl)

- Informatie en aanvraagformulieren Subsidieregeling netwerk landelijke wandelpaden

LTO -Nederland  
Postbus 29773  
2502 LT Den Haag  
Telefoon: (070) 338 27 00  
Email: [info@lto.nl](mailto:info@lto.nl)  
Internet: [www.lto.nl](http://www.lto.nl)

- Vakgroep verbrede landbouw  
- Werkgroep recreatie

## Organisatie

Natuurlijk Platteland (voorheen In Natura)  
Postbus 649  
2003 RP Haarlem  
Telefoon: (023) 516 23 61  
Email: info@innatura.org  
Internet: www.natuurlijkplatteland.nl

## Wat hebben ze te bieden?

- Leidraad verbrede landbouw
- Projecten vorm en inhoud geven

NIVON  
Hilversumstraat 332  
1024 MB Amsterdam  
Telefoon: (020) 435 07 00  
Email: info@nivon.nl  
Internet: www.nivon.nl

- Activiteiten op het gebied van duurzame recreatie: o.a. onderhoud wandelpaden, groepsreizen

Provincies  
Internet: www.provincies.nl

- Ondersteuning van initiatieven

Stichting Recreatie  
Raamweg 19  
2596 HL Den Haag  
Telefoon: (070) 427 54 54  
Email: secretariaat@kicrecreatie.agro.nl  
Internet: www.stichtingrecreatie.nl

- Kennis op het gebied van recreatie
- Database met subsidiemogelijkheden
- Database met overzicht van recreatieonderzoek

Stichting Stimuland  
Postbus 126  
7400 AC Deventer  
Telefoon: (0570) 66 23 91  
Email: stimuland@glto.nl  
Internet: www.stimuland.nl

- Ondersteunen project-initiatieven op het platteland
- Ervaring met het opzetten van recreatieactiviteiten (o.a. Het Tuinpad i.s.m. GOBT - www.tuinpad.nl)

## Organisatie

Stichting Vrienden van het Platteland  
Postbus 29773  
2502 LT Den Haag  
Telefoon: (070) 33 82 69  
Email: info@vriendenvanhetplatteland.nl  
Internet: www.vriendenvanhetplatteland.nl

## Wat hebben ze te bieden?

- Digitale plattelandsgids waarin wandelroutes over boerenland zijn opgenomen

Stichting Wandelplatform-LAW  
Postbus 846  
3800 AV Amersfoort  
Telefoon: (033) 465 36 60  
Email: slaw@wandelnet.nl  
Internet: www.wandelnet.nl

- Informatie over Subsidieregeling netwerk landelijke wandelpaden
- Handboek Wandelvoorzieningen

Stimuleringsfonds voor Architectuur  
Postbus 29066  
3001 GB Rotterdam  
Telefoon: (010) 436 16 00  
E-mail: sfa@archfonds.nl  
Internet: www.archfonds.nl

- Uitvoerder van de Regeling Projectsubsidies Architectuur en de Belvedere-regeling ([www.belvedere.nu](http://www.belvedere.nu))
- Brochures, informatie en aanvraagformulieren kunnen hier opgevraagd worden.

Stromend Water,  
bureau voor duurzame recreatie  
Telefoon: (0182) 379571  
E-mail: info@stromend-water.nl  
Internet: www.stromend-water.nl

- Adviesbureau dat op projectbasis ingehuurd kan worden, het gehele traject wordt van opzet tot en met promotie begeleid.



# Bijlage 1 Dierziekten

Veel ondernemers zijn huiverig om hun land open te stellen voor wandelaars vanwege het overbrengen van dierziekten. Toch is de kans hierop zeer klein als de algemeen geldende hygiëne-maatregelen op agrarische bedrijven worden nageleefd. Alleen als er sprake is van zeer besmettelijke ziekten moeten boeren wandelaars weren, maar dan legt de overheid al maatregelen op. In onderstaande tabel staat een aantal dierziekten met onder meer de manier van verspreiding. De verschillende typen ziekten zijn onderverdeeld in aangifteplichtige zeer besmettelijke virusziekten (lijst A ziekten), die grote schade op kunnen leveren voor de sector en algemene besmettelijke dierziekten (lijst B ziekten), die voornamelijk op bedrijfsniveau voor problemen zorgen.

Een andere bekende ziekte is BSE. Wandelaars kunnen dit echter niet verspreiden, want dit gebeurt door besmet voedsel.

Neosporen zijn parasieten die abortus bij koeien kunnen veroorzaken. Deze parasieten kunnen door honden worden verspreid. Onderzoek toont echter aan dat met name boerderijhonden voor verspreiding zorgen en huishonden niet. Dit komt omdat boerderijhonden veel vaker dan huishonden drager zijn van deze parasiet.

Dierziekte	Gevoelige dieren	Ziekte-verwekker	Verspreiding via	Noodzakelijke maatregelen
<b>Lijst A ziekten</b>				
Vogelpest	Kippen, kalkoenen (mogelijk alle vogelsoorten)	Virus	Ontlasting, besmet voer, water, machines en dergelijke, kleding en klinisch gezonde watervogels /gebroken eieren in de broedmachine.	Overheid grijpt in.
Klassieke varkenspest	Varkens, wilde zwijnen	Virus	Ontlasting, zaad, bloed, door de mens via besmet materieel, kleding en injectienaalden.	Overheid grijpt in.
Mond- en klauwzeer	Runderen, schapen, geiten, varkens, wilde herkauwers	Virus	Mensen, materieel en ook via de lucht (over land tot wel 60 km).	Overheid grijpt in.
Newcastle disease	Tamme en wilde vogelsoorten	Virus	Direct contact met ontlasting van besmette dieren, voer, water, werktuigen en kleding.	Overheid grijpt in.
<b>Lijst B ziekten</b>				
IBR (infectieuze boviene rhinotracheitis)	Tamme en wilde rundersoorten	Virus	Dier tot diercontact en ook via besmette kleding en materieel.	Wandelaars niet in stallen toelaten, rasters plaatsen om mens-dier contact in het veld te vermijden.
Paratuberculose	Tamme en wilde rundersoorten	Bacterie	Mest van het vee, ook via andere dragers (met name geiten).	Wandelaars niet in stallen toelaten, rasters plaatsen om mens-dier contact in het veld te vermijden.
BVD (boviene virale diarree)	Tamme en wilde rundersoorten	Virus	Dier tot diercontact, verticale transmissie (moeder-kind).	Wandelaars niet in stallen toelaten, rasters plaatsen om mens-dier contact in het veld te vermijden.
Salmonella Dublin	Tamme en wilde rundersoorten	Bacterie	Dier tot diercontact en ook via andere dragers vermenigvuldigt de bacterie zichzelf.	Wandelaars niet in stallen toelaten, rasters plaatsen om mens-dier contact in het veld te vermijden.
Leptospirose	Tamme en wilde rundersoorten	Bacterie	Dier tot diercontact, ook mensen zijn gevoelig voor de bacterie (melkerskoorts).	Wandelaars niet in stallen toelaten, rasters plaatsen om mens-dier contact in het veld te vermijden.



# Bijlage 2 Overzicht inrichtingselementen

Element	Richtprijs aanschafkosten materiaal	Benodigd onderhoud
Houten overstap	€ 90,- tot € 200,-	Schoonhouden, constructie controleren
Gedagsregelbord	€ 45,-	Controleren
Houten voetgangersbrug (met leuning) en verbindingen	€ 280,- tot € 300,-	Schoonhouden en controleren houten delen
Klaphek (inclusief dampalen)	€ 200,-	Controleren bewegende delen
Veerooster	€ 1.300,- tot € 1.700,-	Controleren en leegscheppen
Markeringspaaltje	€ 7,-	Vrijhouden van begroeiing
Bank met leuning	€ 200,-	Vrijhouden van begroeiing
Afvalbak	€ 100,-	Controleren en leeghalen

# Bijlage 3 Overeenkomsten

## Voorbeeld gebruikersovereenkomst

De ondergetekenden:

- \_\_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging), vertegenwoordigd door \_\_\_\_\_,
- (ondernemer) \_\_\_\_\_, contractnemer,

komen het volgende overeen:

### Artikel 1: Object

De contractnemer geeft de volgende percelen in gebruik aan \_\_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging) ten behoeve van een wandelpad, onderdeel uitmakende van de \_\_\_\_\_ route, een en ander zoals aangegeven op de aan deze overeenkomst gehechte tekeningen.

### Kadastrale aanduiding

gemeente	sectie	geheel/gedeeltelijk	eigenaar/gebruiker

### Artikel 2: Duur

De overeenkomst is aangegaan voor een termijn van 1 jaar, te weten van \_\_\_\_ tot \_\_\_\_.

De overeenkomst wordt tussentijds beëindigd in het geval de contractnemer een vervangende overeenkomst krijgt aangeboden door \_\_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging).

### Artikel 3: Vergoeding

1. (Agrarische natuurvereniging) betaalt aan de contractnemer een vergoeding voor het gebruik van de percelen, inclusief voorzieningen, van in totaal € \_\_\_\_\_. Deze vergoeding is opgebouwd op basis van de volgende onderdelen:

Onderhoud \_\_\_\_ meter wandelpad à € \_\_\_\_ per strekkende meter per jaar

Onderhoud \_\_\_\_ overstapjes à € \_\_\_\_ per jaar

Onderhoud \_\_\_\_ wandelbrug à € \_\_\_\_ per jaar

Onderhoud \_\_\_\_ paal gedagsbord à € \_\_\_\_ per jaar

Voor een omschrijving van de te verrichten onderhoudswerkzaamheden wordt verwezen naar de bij deze overeenkomst gevoegde gewaarmerkte onderhoudsomschrijvingen.

2. De betaling van in de lid 1 genoemde vergoeding vindt plaats in twee termijnen. De eerste helft van de vergoeding wordt overgemaakt direct na ondertekening van deze overeenkomst. De tweede helft van de vergoeding wordt betaald vóór 1 januari \_\_\_\_ Bank- / gironummer van contractnemer \_\_\_\_.
3. Indien deze overeenkomst wordt vervangen door een overeenkomst als beschreven in artikel 2 zal de vergoeding naar rato met de contractnemer worden verrekend, of beëindigd als omschreven in artikel 8.

#### Artikel 4: Verantwoordelijkheden \_\_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging)

Door ondertekening van deze overeenkomst verplicht \_\_\_\_\_

(agrarische natuurvereniging)

zich tot de volgende zaken:

- Het zorgen voor plaatsing van de noodzakelijke voorzieningen (zie artikel 3 lid 1 en kaart);
- Het zorgen voor plaatsing van bewegwijzering (routestickers en gedragsregelborden);
- Het controleren van de bewegwijzering op staat van onderhoud en aanwezigheid;
- De controle op naleving van het overeengekomene ad. Artikel 3.

#### Artikel 5: Verantwoordelijkheden contractnemer

Door ondertekening van deze overeenkomst verplicht de contractnemer zich tot de volgende zaken:

- Het verlenen van vrije, ongestoorde doorgang aan wandelaars over de percelen in de periode van \_\_\_\_ tot \_\_\_\_;
- De bovengenoemde percelen bij voorkeur te gebruiken voor beweiding van vee (uitgezonderd stieren), of voederwinning;
- Indien de percelen gebruikt gaan worden voor andere teelt dan gras, dient de ongestoorde vrij doorgang gewaarborgd te blijven;
- Het uitvoeren van onderhoudswerkzaamheden bepaald in artikel 3.

#### Artikel 6: Verzekering

De contractnemer dient het vee dat zich op de in artikel 1 genoemde percelen bevindt, WA te verzekeren en verzekerd te houden bij een solide verzekeringsmaatschappij, dit ter beoordeling van \_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging). De contractnemer draagt er zorg voor, dat aan \_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging) duplicaten worden verstrekt van alle bescheiden welke op deze verzekering betrekking hebben, direct na ondertekening van de overeenkomst.

#### Artikel 7: Schade

In geval van schade aan eigendommen van de contractnemer veroorzaakt door recreanten, kan de contractnemer beroep doen op de schadevergoedingsovereenkomst die door \_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging) is aangegaan met de contractnemer. Deze overeenkomst is als bijlage toegevoegd.

#### Artikel 8: Ontbinding overeenkomst

Zowel de contractnemer als \_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging) zijn bevoegd tussentijds tot ontbinding van deze overeenkomst over te gaan in het geval de andere partij enige bepaling van deze overeenkomst niet naleeft. De initiatiefnemer van de ontbinding is in dat geval verplicht dit schriftelijk aan de wederpartij kenbaar te maken en deze wederpartij in de gelegenheid te stellen alsnog de overeengekomen verplichtingen binnen vier kalenderweken na te komen. Is binnen de deze termijn van vieren weken het gebrek niet hersteld dan wordt de ontbinding geëffectueerd.

#### Artikel 9: Dwingendrechtelijke regels

Indien en voor zover een bepaling uit deze overeenkomst strijdig is, of zal worden met dwingendrechtelijke regels, blijft de bepaling buiten werking. Voor het overige blijft de overeenkomst alsdan van toepassing.

Aldus overeengekomen en in tweevoud ondertekend te \_\_\_\_ op \_\_\_\_ 200 \_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_,

De contractnemer

namens \_\_\_\_\_ (agrarische natuurvereniging)

(bron: Landschap Waterland, 2003)

## Voorbeeld schadevergoedingsovereenkomst

De ondergetekenden:

- \_\_\_\_\_, eigenaar/gebruiker c.q. pachter van het perceel/de percelen/de watergang kadastraal bekend als gemeente \_\_\_\_, sectie \_\_\_\_, nr \_\_\_\_, hierna te noemen "de rechthebbende"
- (agrarische natuurvereniging), vertegenwoordigd door \_\_\_\_\_;

in aanmerking nemende dat:

- de rechthebbende bereid is recreanten op een gedeelte van het terrein toe te laten zijn het volgende overeengekomen:

#### Artikel 1

- De rechthebbende stelt een gedeelte van de percelen / watergangen (doorhalen wat niet van toepassing is), te weten \_\_\_\_\_, lopend van \_\_\_\_, naar \_\_\_\_, (zie bijgevoegde situatieschets) gedurende de periode 1 januari tot en met 31 december tussen zonsopgang en zonsondergang toegankelijk voor wandelaars die zich op dat betreffende gedeelte van de percelen / watergangen wensen te begeven, verder te noemen recreanten.
- De overeenkomst wordt aangegaan voor een periode van 5 jaar vanaf de datum van ondertekening van deze overeenkomst. Na afloop van deze periode zal bekeken worden of, en zo ja in welke vorm en onder welke voorwaarden, het recreatief medegebruik kan worden gecontinueerd.
- Gedurende de periode van toegankelijkstelling kan in overleg en overeenstemming met \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) in geval van buitengewone omstandigheden worden afgeweken van het bepaalde in de leden 1 en 2 door tijdelijk afsluiting van onder lid 1 genoemde terreinen.

#### Artikel 2

- De rechthebbende behoudt het volle genot en gebruik van het betrokken gedeelte van het terrein, met dien verstande dat de toegankelijkheid voor recreanten niet aangetast of onmogelijk gemaakt wordt

#### Artikel 3

- Schade die de rechthebbende lijdt en die redelijkerwijs moet worden toegeschreven aan het recreatief medegebruik van de in artikel 1 genoemde gedeelten van percelen / watergangen door recreanten, zal door \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) cedeert alle rechten welke de rechthebbende uit hoofde van onrechtmatige daad eventueel jegens de schadeveroorzaker tot gelding kan brengen.

2. Schade als bovenbedoeld die de rechthebbende lijdt aan gewassen en vee buiten het betreffende gedeelte van de percelen / watergangen, doch in hetzelfde perceel, komt alleen ten laste van \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) indien de schade aan het recreatief medegebruik ter plaatse kan worden toegeschreven. Indien er voor zover \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) uit hoofde van het bepaalde bij dit lid tot enigerlei schadevergoeding overgaat is het bepaalde bij de laatste volzin van het vorige lid van overeenkomstige toepassing.
3. Tot schadevergoeding uit hoofde van de leden 1 en 2 van dit artikel zal worden overgegaan na voldoende aanneemelijk maken van de aard en omvang van de schade door de schadelijdende partij. De kosten die gemaakt worden voor het vaststellen van de schade komen ten laste van \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) tenzij de kosten onredelijk hoog zijn. Ter vaststelling van de omvang van de schade kan inschakeling plaatshebben van een ter zake kundige adviseur.

#### Artikel 4

\_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) draagt zorg voor borden met daarop die mededelingen die de recreanten er, voor zover van toepassing, onder meer op moeten wijzen dat betreden geschiedt op eigen risico, dat zij zich als gast moeten gedragen dat dieren met rust moeten worden gelaten, dat geen rommel mag worden achtergelaten, dat de aangegeven route moet worden gevolgd en dat honden niet zijn toegestaan.

#### Artikel 5

\_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) vrijwaart de rechthebbende voor aanspraken van derden voortvloeiend uit het gebruik van het in artikel 1 bedoelde gedeelte van het terrein, voor zover deze aanspreken niet voortvloeien uit de opzet of grove nalatigheid van de rechthebbende.

#### Artikel 6

Alle geschillen welke tussen rechthebbende en \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) met betrekking tot deze overeenkomst mochten ontstaan, zullen worden beslecht door een arbitragecommissie van drie personen. De rechthebbende en \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging) zullen elk één arbiter aanwijzen. Deze twee arbiters benoemen samen een derde arbiter. Indien de benoeming van een arbiter niet, of niet binnen een redelijke termijn geschiedt, kan de meest gereede partij de kantonrechter te \_\_\_\_\_, verzoeken om een arbiter te benoemen. De kosten van de arbitrage komen ten laste van \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging), tenzij arbiters reden hebben anders te bepalen.

Aldus in tweevoud opgemaakt en getekend

Te \_\_\_\_\_, datum \_\_\_\_\_, Te \_\_\_\_\_, datum \_\_\_\_\_,

De gebruiker, c.q. pachter Namens \_\_\_\_\_, (agrarische natuurvereniging)

\_\_\_\_\_, \_\_\_\_\_ (gemachtigd)

(bron: Landschap Waterland, 2003)

# Colofon

'Uit de voeten met wandelpaden over boerenland' is een uitgave van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO), Alterra en Animal Sciences Group (ASG). Het is gefinancierd uit de DWK-onderzoeksprogramma's Multifunctionele Bedrijfsystemen en Mensen & Natuur van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

**Redactie:** G.K. Hopster (PPO), T.A. de Boer (Alterra), M.A.W. Kommers (ASG), M.B. Schöne (Alterra), R.T. Ferwerda (ASG), M.C.J. Schipper (PPO), A.J. Visser (PPO)

**Met medewerking van:** Bedrijfsbureau PPO-AGV, Juridische zaken PPO, Landschap Waterland, Stichting LAW, Vereniging de Maashorstboeren en alle geïnterviewden

**Tekstcorrectie:** Tekstbureau Duidelijke Taal, Dronten

**Foto's:** Marcel Bekken, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Alterra, Animal Sciences Group

**Vogelvluchttekening:** K. Hulsteijn

**Vormgeving:** agroMedia BV, Dronten

**Druk:** Giethoorn Ten Brink, Meppel

**Oplage:** 750

**ISBN:** 90-807565-6-3

<b>Informatie:</b>	<b>Praktijkonderzoek Plant &amp; Omgeving</b>	<b>Alterra</b>	<b>Animal Sciences Group</b>
	G.K. Hopster	T.A. de Boer	M.A.W. Kommers
	Postbus 430	Postbus 47	Postbus 2176
	8200 AK Lelystad	6700 AA Wageningen	8203 AD Lelystad
	(0320) 29 11 11	(0317) 47 47 00	(0320) 29 32 11

Bestellen: 'Uit de voeten met wandelpaden over boerenland' is voor € 25,- te bestellen bij Praktijkonderzoek Plant & Omgeving in Lelystad: (0320) 291 111 (bestelcode: PPO-322)

© 2003 Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V., Alterra B.V. en Animal Sciences Group  
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

De uitgevers zijn niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.